

УДК 314:339

І. В. Пономаренко,

к. е. н., в. о. завідувача кафедри міжнародної економіки та маркетингу,
ДВНЗ «Київський університет управління та підприємництва», м. Київ

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ НА ЧИСЕЛЬНІСТЬ ТА СТРУКТУРУ ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПИ

В статті розглядається питання, пов'язані з впливом старіння населення на чисельність та структуру економічно активного населення. Проведено порівняльний аналіз впливу демографічних процесів на ринок праці України та країн Європи.

In article discusses issues related to the influence of aging on the size and structure of the economically active population. Impact of demographic processes on the labor market in Ukraine and Europe was rated.

Ключові слова: економічно активне населення, ринок праці, вікова структура.

Keywords: economically active population, labor market, age structure.

ВСТУП

Старіння населення є одним з найбільш важливих демографічних процесів, який призвів до довгострокових наслідків у багатьох країнах світу. Для країн Європи зазначена проблема є більш актуальною, ніж для інших країн світу. Впродовж останніх десятиліть в країнах регіону істотно знизився рівень смертності населення та зросла середня тривалість життя. Поряд з цим рівень загальної народжуваності нижче рівня відтворення населення. Також спостерігається тенденція до вагітності у більш зрілому віці та зростання кількості сімей, які мають не більше двох дітей.

Згідно з прогнозами Євростату, «демографічна революція» призведе до зростання чисельності населення до середини XXI століття на 10 млн. осіб, проте більше 50% будуть становити громадяни у віці більше 65 років [1].

Демографічні зміни в Європі призводять до появи комплексу соціальних та економічних проблем для країн регіону. Впершу чергу, старіння населення призводить до скорочення робочої сили та збільшення навантаження непрацездатних осіб на зайнятих [2].

В Україні темпи скорочення чисельності населення є одними з найбільших серед країн Європи. Згідно з прогнозом вітчизняних науковців, розробленим Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України, до 2050 р. населення України зменшиться до 36,3 млн. осіб [3]. Скорочення та постаріння населення в країні вже негативно впливає на чисельність та структуру економічно активного населення, з часом лише зростає їх негативний вплив на економіку та відбувається заострення соціальних питань.

В зазначених умовах Україна, як і країни Європи, повинна приділяти значну увагу питанням, пов'язаним з дослідженнями демографічних змін, які призвели до старіння робочої сили. Виникла гостра необхідність у розробці та реалізації державних програм, які дозволять оптимізувати структуру зайнятого населення за видами економічної діяльності та регіонами, вирішити питання щодо умов та соціального захисту працівників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вплив старіння населення на чисельність та структуру робочої сили досліджували А. Лаффер, Г. Стендинг, Р. Лейард, Я. Корнаї, І. Чернишев та інші. В Україні питаннями зміни вікової структури працездатного населення займалися такі видатні вчені, як Д.П. Богиня, О.А. Грішнова, Є.М. Лібанова, Л.С. Лісогор та ін. Поряд з цим, враховуючи соціально-економічні зміни як в країнах Європи, так і в Україні, питання впливу старіння населення на ринок праці потребує подальшого дослідження.

НЕВИРШЕНА РАНІШЕ ЧАСТИНА ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Питаннями регулювання трудових відносин займається Міжнародної організації праці. Одним з важливих завдань даної організації є розробка методологічних положень та рекомендацій щодо дослідження ринку праці. В сучасних умовах дослідження ринку праці передбачає вивчення економічної активності населення, а не робочої сили. Представлений підхід забезпечує можливість здійснення міжнародних співставлень для оцінки розвитку трудового потенціалу та аналізу виконання ратифікованих Україною Міжнародних Конвенцій МОП та ООН у сфері соціально-трудових відносин.

Згідно з методологією Міжнародної організації праці економічно активне населення складається з населення обох статей віком, яке впродовж певного періоду часу забезпечує пропозицію робочої сили на ринку праці. У більшості країн Європи до даної категорії населення відносяться особи у віці від 15 до 72 років. В Україні методологія обстеження економічної активності населення передбачає опитування населення у віці 15-70 років [4].

На сьогодні середня тривалість життя в Україні становить 70,4 роки: для чоловіків – це 65,2 роки, а для жінок – 75,5 роки. Демографічна ситуація в країні свідчить про низьку тривалість життя та негативно впливає на ринок праці країни.

В зазначених умовах існує необхідність у дослідженні впливу зміни вікової структури населення на економічну активність в Україні, порівнянні існуючих тенденцій з іншими країнами Європи та розробці рекомендацій щодо покращення на національному ринку праці.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є дослідження впливу зміни вікової структури населення на склад економічно активного населення в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Україна входить у групу країн, які лідирують за темпами скорочення населення. Впродовж 1996-2011 рр. чисельність населення країни скоротилась на 5,7 млн. осіб (рис. 1), а середньорічне скорочення громадян впродовж досліджуваного періоду склало 0,4 млн. осіб або 0,78% [4]. У 2011 р. природний скорочення населення в Україні становило 4,4 особи на 1000 жителів. Демографічні процеси притаманні також майже всім європейським країнам СНД.

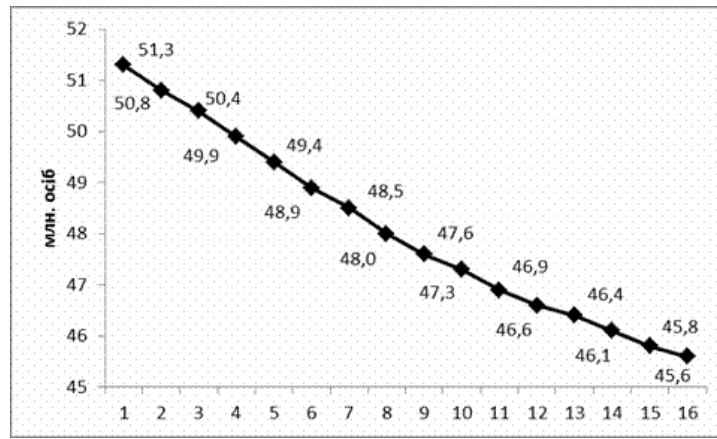

Рис. 1. Чисельність населення України за 1996-2011 рр.

Одночасне скорочення чисельності населення в Україні та зміна його статеві-вікової структури призводять до постаріння та зменшення чисельності економічно активного населення, що потребує всебічного дослідження. Поряд з цим важливим аспектом статистичного аналізу виступає проведення порівняння впливу демографічних змін на ринок праці України та країн Європи.

На рисунку 2 представлено статево-вікову піраміду населення країн Європи у 2011 р., яка свідчить про наявність тенденції щодо швидкого старіння населення в даному регіоні, оскільки наявна вузька основа [1]. Питома вага осіб молодшого віку незначна, поряд з цим спостерігається відносно висока чисельність груп населення у середньому віці. В майбутньому відносно висока чисельність населення середнього віку буде поступово рухатись до верхівки піраміди, що призведе до зростання питомої ваги осіб старших вікових груп у загальній чисельності громадян.

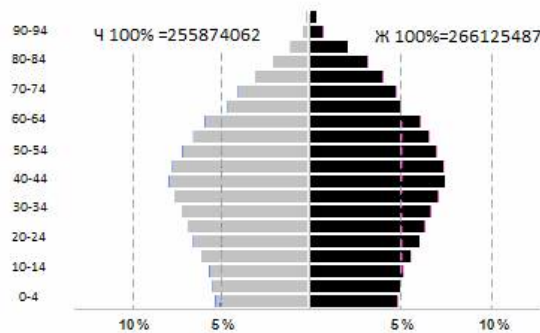

Рис. 2. Статево-вікова піраміда населення країн Європи у 2011 р.

Вікова структура населення України свідчить про регресивний тип відтворення поколінь: в ній нараховується 6,5 млн. осіб у віці від 0 до 14 років та понад 11,3 млн. осіб пенсійного віку (рис. 3) [4].

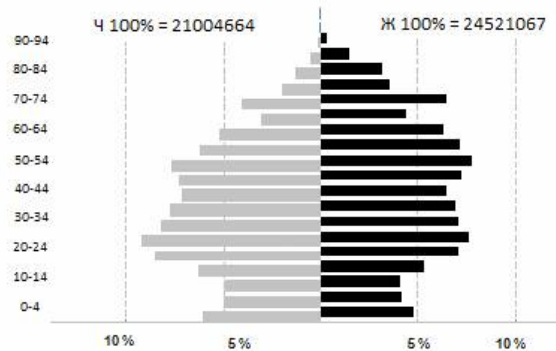

Рис. 3. Статево-вікова піраміда населення України у 2011 р.

В Україні у 2011 р. частка людей у віці понад 65 р. становить 15,3%, поряд з цим, за шкалою ООН старим населення вважається тоді, коли частка населення країни у зазначеному віці становить більше 7%. Тому населення України оцінюють як дуже старе, про що свідчать також дані статево-вікової піраміди: наявна вузька основа та відносно велика частка населення пенсійного віку.

В сучасних умовах в Україні неможливо докорінно поліпшити вікову структуру населення шляхом збільшення чисельності народжуваних. Тому статево-вікові піраміди населення в країні в наступні роки все більше звужуватимуться при основі.

Поряд з аналізом поточної демографічної ситуації, важливого значення набуває прогнозування чисельності та складу населення в майбутньому. У даній статті використано прогноз вікової структури, складений фахівцями Міжнародної організації праці на 2012-2020 рр. для України та країн Європи.

В таблиці 1 представлено фактичну та прогнозну структуру населення в країнах Європи та Україні у 2011 р. та 2020 р. [1; 3; 4]. Впродовж досліджуваного періоду часу спостерігаються зменшення частки населення у віці 15-64 роки як в країнах Європи, так і в Україні на 3,1 в.п. Проте, інтенсивність структурних зрушень в інших вікових групах різна: в країнах Європи питома вага населення у віці 0-14 років за 2011-2020 рр. зростає на 0,6 в.п., а осіб у віці 65 років і старше – на 2,5 в.п.; в Україні впродовж досліджуваного періоду часу частка населення у віці 0-14 років зростає на 2,0 в.п., а осіб у віці 65 років і старше – на 1,1 в.п.

Таблиця 1.
Фактична та прогнозна структура населення в країнах Європи та Україні у 2011 р. та 2020 р.

Вікові групи, років	Країни Європи		Україна	
	2011 р.	2020 р.	2011р.	2020 р.
0-14	15,5	16,1	14,4	16,4
15-64	68,2	65,1	70,2	67,1
65 і старше	16,3	18,9	15,4	16,5

Всього	100,0	100,0	100,0	100,0
--------	-------	-------	-------	-------

При прогнозуванні якісного та кількісного складу населення у майбутніх періодах, також необхідно дослідити динаміку чисельності економічно активного населення, оскільки дана категорія громадян є основою ринку праці будь-якої країни та впливає рівень соціально-економічного розвитку.

Згідно з прогнозами Міжнародної організації праці, чисельність економічно активного населення в країнах Європи впродовж 2013-2020 рр. зменшиться на 3030 тис. осіб, при середньорічному темпі зменшення 0,12% (рис. 4) [1]. В той же час, загальна чисельність населення в країнах Європи зростає на 3280 тис. осіб. Тобто в найближчій перспективі зростає навантаження працездатних категорій населення на економічно активних громадян.

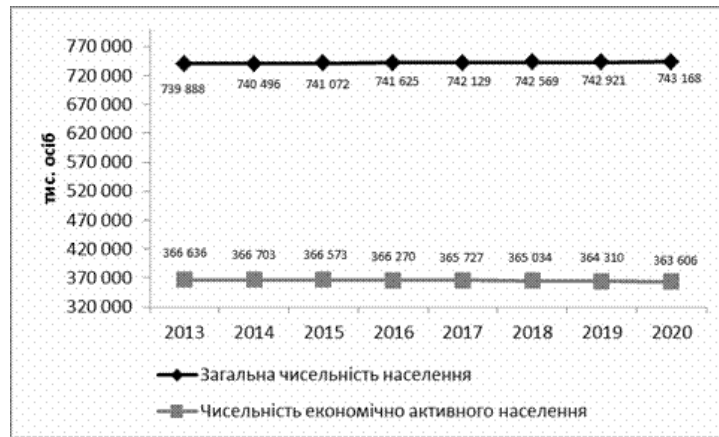

Рис. 4. Прогноз загальної чисельності населення та економічно активного населення в країнах Європи у 2013-2020 рр.

На рисунку 5 представлено прогнозовані значення загальної чисельності населення та економічно активного населення в Україні у 2013-2020 рр. [3]. Згідно з прогнозними даними впродовж досліджуваного періоду часу відбудеться скорочення загальної чисельності населення на 1650 тис. осіб та економічно активного населення – на 835 тис. осіб.

Рис. 5. Прогноз загальної чисельності населення та економічно активного населення в Україні у 2013-2020 рр.

Постаріння населення та скорочення питомої ваги економічно активних негативно впливає як на ринок праці зокрема, так і на економіку в цілому. Основними наслідками скорочення чисельності економічно активного населення в регіоні є:

- Скорочення чисельності працюючих по відношенню до незайнятого населення, яке залежить від доходів працюючих громадян. Населення у віці 15-70 років включає як економічно активних, так і економічно неактивних. Поряд з цим економічно активне населення складається з зайнятих та безробітних. Фактично зайняте населення утримує не тільки населення поза межами економічної активності (діти та особи старше 70 років), але й економічно неактивне населення (пенсіонери за віком по інвалідності та на пільгових умовах, учні та студенти, особи, які зайняті в домашньому господарстві, особи працездатного віку, які зевірилися знайти роботу, особи, які виконують громадські обов'язки, благодійну діяльність тощо) та безробітних. В 2011 р. чисельність зайнятого населення в Україні становила 20324,2 тис. осіб або 44,6% від загальної чисельності населення. В майбутніх періодах частка зайнятих буде лише скорочуватись, тобто зростатиме навантаження на дану категорію населення працездатними громадянами [1].

- Зростання середнього віку населення. Якщо у 2004 р. в Україні середній вік населення становив 39,1 років, то у 2011 р. значення даного показника зросло до 40,1 роки. Впродовж досліджуваного періоду часу в країнах Європи середній вік населення зріс з 37,7 років до 39,9 років. У 2011 р. найбільший середній вік серед країн Європи було зафіксовано у населення Монако (49,4 роки), а найменший – у Косово (26,7 роки) [1].

- Дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили за різними видами економічної діяльності та професіями. В 2011 р. навантаження на одне вільне робоче (вакансію) в Україні становило 8 осіб. В той же час за професійними групами найбільше навантаження на одне вільне робоче (вакансію) у кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства становить 35 осіб, у технічних службовців – 16 осіб. В Україні у майбутньому буде спостерігатись зростання попиту на програмістів, мережевих спеціалістів та веб-дизайнерів. Згідно з даними науково-дослідного інституту з працевлаштування Ворквінського університету (Великобританія) найближчим часом в країнах Європи зростає попит на наступні спеціальності: спеціалісти з обслуговування бізнесу (бухгалтери, фінансисти, аудитори та ін.); фахівці у сфері готельного менеджменту та туризму; ІТ-спеціалісти; спеціалісти по PR та зв'язкам з громадськістю. Існуючі тенденції свідчать, що в Україні зростає попит не лише на висококваліфікованих працівників технічних спеціальностей, але й на робочу силу в видах діяльності, які широко впроваджують інноваційні технології. Тобто, як в країнах Європи, так і в Україні в умовах постаріння населення найближчим часом необхідно вирішувати питання щодо підготовки висококваліфікованих робочих кадрів, які зможуть адаптуватись до постійного впровадження результатів науково-технічного прогресу.

Державні програми щодо створення умов для зростання народжуваності призведуть до збільшення чисельності економічно активних та їх питомої ваги у загальній структурі населення лише через тривалий період часу. Тому при розробці заходів щодо покращення ситуації на ринку праці необхідні інші заходи, результат від впровадження яких буде відчутний впродовж більш короткого періоду часу.

У зв'язку з негативним впливом демографічних змін існує необхідність у впровадженні наступних заходів на для покращення ситуації на ринку праці:

- Підвищення рівня життя населення. Однією з важливих функцій держави є забезпечення потреб населення у матеріальних благах та послугах, нормативний рівень яких для кожної країни встановлюється відповідно до її соціально-економічного розвитку. Також до рівня життя населення відносять умови проживання та праці, навколишнє середовище та ін. За умови покращення якості життя зростає інтелектуальний рівень населення та зменшується захворюваність на хронічні захворювання, що призводить до збільшення граничного віку, впродовж якого працівники можуть бути активними учасниками на ринку праці.

- Залучення висококваліфікованих імігрантів. Країни Європейського союзу широко запроваджують політики залучення на постійне місце проживання іноземних громадян, які мають рівень освіти, що відповідає європейським стандартам. Поряд з цим, майже усі європейські країни дають дозвіл на проживання випускникам-іноземцям, які закінчили навчання в регіональних вищих навчальних закладах та знайшли високооплачувану роботу. Німеччина видала 1,5 тис. «green cards» з 10,4 тис. запланованих для фахівців у сфері інформаційних технологій.

- Збільшення витрат на рівні держави та окремих підприємств для забезпечення продуктивності праці на необхідному рівні. Наприклад, концерн BMW розробив низку заходів, спрямованих на покращення умов праці та підвищення продуктивності праці працівників старших вікових груп. На підприємстві було впроваджено близько 70 нововведень з загальною вартістю 50 тис. дол.: купівля спеціального взуття для осіб похилого віку; впровадження сучасних моніторів з

великими розбірливими буквами; використання ергономічних інструментів та ін. Впровадження зазначених заходів пояснюється зростанням середнього віку населення у Німеччині, дефіцитом висококваліфікованих молодих спеціалістів та наявністю у компанії соціальних зобов'язань [5].

ВИСНОВКИ

Дослідження демографічних процесів, які призводять до скорочення та старіння економічно активного населення для України в умовах сьогодення є важливим аспектом статистичного дослідження ринку праці. Необхідність статистичного аналізу саме економічно активного населення пояснюється можливістю приймати активну участь на ринку праці починаючи з 15 років та закінчуючи 70 роками. Оцінювання негативного впливу демографічних факторів на чисельність і структуру економічно активного населення дає можливість виявити існуючі тенденції та сформулювати рекомендації щодо збільшення чисельності зайнятих та ефективного використання наявної робочої сили.

Література:

1. Офіційний сайт Статистичної служби Європейського союзу – <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
2. Офіційний сайт Єврофонду – <http://www.eurofound.europa.eu/index.htm>
3. Офіційний сайт Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України – <http://www.idss.org.ua>
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України – <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Офіційний сайт компанії BMW – <http://www.bmw.com>

Стаття надійшла до редакції 06.01.2013р.

ТОВ "ДКС Центр"